

דף שבועי

פרשת וישלח, תשפ"ה, מספר 1597

הודאותיו של יעקב אבינו לקב"ה שלום קולין

האיום	מעשה יצחק
"וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ" (בר' כו:א).	"וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אַבְימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים גֵּרָרָה" (בר' כו:א).
"פֶּן יְהַרְגֵנִי אֲנֹשֵׁי הַמָּקוֹם עַל רִבְקָה כִּי טוֹבַת מְרָאָה הִוא" (שם:ז).	"וַיֹּאמֶר אַחְתִּי הִוא" (שם:ט).

אך בסיפורים על תגובות יעקב למקרים של "איומים קיומיים" שקרו לו, יש שינוי מהותי לעומת אברהם ויצחק. בכל איום שהתגש עליו, שזורה בתגובתו התגלות של הקב"ה או התערבות מצדו, ויעקב מגיב לכך בהכרתו שהקב"ה מבטיח לו שישר בכוחו להתגבר על האירועים שלפניו. להלן דוגמאות:

* **בריחת יעקב לחרון. האיום:** "עשו אחיך מתנחם לך להרגך" (בר' כז:מב), **מעשה יעקב:** "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע וַיֵּלֶךְ חֲרֹנָה" (כח:ז). **הקב"ה מבטיחו:** "וַהֲנֵה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרְתִּיךָ... כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ" (שם:טו), **ויעקב מגיב:** "אִם יִהְיֶה אֱ-לֹהִים עִמָּדִי וְשָׁמְרָנִי... וְהָיָה ה' לִי לֹא-לֵהִי" (שם:כ).

* **היציאה מחרון. האיום:** "שִׁלְחָנִי וְאַלְכָה אֶל מְקוֹמִי וְלֹאֲרָצִי... וַיֵּרָא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לָבָן וְהָיָה אֵינּוֹ עִמוֹ כְּתַמּוֹל שְׁלוֹשׁ" (ל:כה; לא:ב). **הקב"ה מתגלה ליעקב:** "וַיֹּאמֶר ה' אֶל יַעֲקֹב שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וְלִמְלֹכְתֶיךָ וְאֵיךְ עִמָּךְ" (לא:ג). **יעקב מגיב (לנשותיו):** "וַיֹּאמֶר אֵלַי מְלֹאָךְ הָא-לֵהִים... קוֹם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אֶרֶץ מוֹלְדְתְךָ" (שם:יג). **מעשה יעקב:** "וַיִּבְרַח הוּא וְכָל אֲשֶׁר לוֹ" (שם:כא).

* **מרדף לבן. האיום:** "וַיֹּאמֶר לָבָן לַיעֲקֹב... יֵשׁ לְאֵל יְדֵי לְעִשׂוֹת עִמָּכֶם רָע" (שם:כט). **הקב"ה התערב:** "וַיִּבֹא אֱ-לֹהִים אֶל לָבָן... וַיֹּאמֶר לוֹ הֲשִׁמְרָ לָךְ פֶּן תִּדְבַר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע" (שם:כד). **יעקב מגיב:** "לֹלֵי אֱ-לֹהֵי אָבִי... רָאָה אֱ-לֹהִים וַיִּוְכַח אִמְשׁ" (שם:מב). **מעשה יעקב לסיום הסכסוך:** "...אֲבֹן וַיְרִימָה מִצְבֵּה... וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בַּפִּיחַד אֲבִיו יִצְחָק" (שם:מה; נג). **התגלות א-לוהית:** "וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלֹאכֵי אֱ-לֹהִים" (לב:ב). **ותגובת יעקב:** "וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחְנֵי" (שם:ג).

* **המפגש עם עשיו. בשורת האיום:** "וְגַם הִלֵּךְ לִקְרֹאתְךָ וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ" (שם:ז). **מעשה יעקב:** "וַיֵּרָא יַעֲקֹב מֵאֵד וַיִּצַר לוֹ וַיְחַץ אֶת הָעַם אֲשֶׁר אִתּוֹ" (שם:ח). **תפילת יעקב:** "הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אַחִי מִיַּד עֵשׂוֹ כִּי יָרָא אֲנֹכִי אֹתוֹ פֶּן יָבוֹא וְהַכְנִי אִם עַל בְּנֵי" (שם:יב). **דברי האיש (המלאך):** "כִּי שְׂרִית עִם אֱ-לֹהִים וְעִם אַנְשִׁים וְתוֹכַל" (שם:כט). **תגובת יעקב:** "לֹא אֲשַׁלְּחֶךָ כִּי אִם בְּרִכְתְּנִי" (שם:כז). **האיום בפועל:** "וְהָיָה עֵשׂוֹ בָא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ" (שם:ז). **מעשה יעקב:** "וַיְחַץ... וְהוּא עָבַר לַפְּנִימָה וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד גִּשְׁתוֹ עַד אַחִיו" (לג:א,ג).

* **לאחר מעשה שכם. האיום:** "וַנֹּאסְפוּ עָלַי וְהַכְנִינִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי" (לד:ל). **הוראת הקב"ה:** "קוֹם עֲלֵה בֵּית אֵל" (לה:א). **תגובת יעקב (לבני ביתו):** "וַנִּקְוָמָה וְנַעֲלֵה בֵּית אֵל וְאַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לֹא-לֵהֵנָה אֲתִי בְיוֹם צְרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכְתִּי" (שם:ג).

דברי יעקב בפרשתנו: "קִטְנִיתִי מִכָּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֻנָה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת עַבְדְּךָ" (בר' לב:יא) לפני הפגישה עם עשיו, ו-"לֹא-לֵהֵנָה אֲתִי בְיוֹם צְרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכְתִּי" (בר' לה:ג) לאחר מעשה שכם, הם בגדר חידושי יעקב הוא האדם הראשון שמבטא במילים את הכרתו, שהצלחתו להתגבר על **איומים קיומיים** שעברו עליו – מקורה בעזרת הקב"ה. דברי תודה שכאלו השגורים בפניו יום יום מפרקי תהלים שבתפילה, לא מצאנו כמותם אצל אביו יצחק ואף לא אצל סבו אברהם! להלן נבחן האם העקביות בהתנהגות יעקב; תגובותיו לכל התערבויות הקב"ה באירועים שעברו עליו יחד עם אי הסתמכותו על נס כאבותיו, היא שגרמה לו לומר דברי הודאה אלו.

תחילה נסקור את המקרים שבהם אברהם ויצחק חוו איום קיומי, וכיצד הם פעלו על מנת להינצל ממנו. בתגובתם למציאות המאיימת, אין אנו מוצאים תפילה ובקשה, אלא מעשים בלבד. לכאורה הם לא התחשבו במעשיהם באפשרות שהקב"ה יעזור להם ויוציאם מהאיום בדרך ניסית.² כך אצל אברהם:

האיום	מעשה אברהם
"וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ" (בר' יב:י).	"וַיֵּרֶד אֲבָרָם מִצְרִימָה" (שם).
"וַיֵּרְאוּ אֹתְךָ הַמִּצְרַיִם וַאֲמָרוּ אֲשֶׁרְתוּ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאַתָּךְ יַחֲוִי" (שם:יב).	"אֲמַרְי נָא אַחְתִּי אֵת" (בר' יב:ג).
"וַיִּשְׁמַע אֲבָרָם כִּי נִשְׁבַּה אַחִיו" (בר' יד:יד).	"וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לִילָה הוּא וְעַבְדָּיו וַיִּכְּסוּ" (בר' יד:טו).
"וַיִּגַּר בְּגָרָר... וְהָרְגוּנִי עַל דְּבַר אֲשֶׁרְתִּי" (בר' כ:א).	"וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם... אַחְתִּי הִוא" (בר' כ:ב).

וכך גם אצל יצחק:

* **שלום קולין, אפרת.** בשבח והודאה לקב"ה על שובם בשלום של ילדינו וחתננו מהמלחמה: "חָנָה מְלֹאָךְ ה' סָבִיב לִירְאוֹ וַיִּחַלְצֵם".

1 יש להעיר כי בסביבתם של אברהם ויצחק ייחסו למעשיהם ולהצלחתם עזרה א-לוהית: כך דברי מלכיצדק לאברהם בעקבות נצחונו על חמשת המלכים: "וַיְבָרֶךְ אֶל עֲלִיּוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צַרִּיף בִּידְךָ" (בר' יד:כ); דברי אבימלך ופיכול לאברהם: "אֱלֹהִים עִמָּךְ בְּכָל אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה" (שם כ:א); וכך גם ליצחק: "רְאוּ רְאִינוּ כִּי יִהְיֶה ה' עִמָּךְ" (שם כז:כח). היו הודאות גם על מעשה שאיננו הצלה: דברי העבד לאחר שמצא את רבקה: "וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱ-לֹהֵי אֲדָנָי אֲבָרָה אֲשֶׁר לֹא עֲזַב חֲסִדוֹ וְאִמְתּוֹ מִעַם אֲדָנָי" (שם כד:כז); תודת לאה לה: "הַפַּעַם אוֹדָה אֶת ה'" (שם כט:לה); על תודת לאה ראו בבלי ברכות ז ע"ב, שזו התודה הראשונה לה מאז בריאת העולם).

2 הדוגמה הקיצונית להוראת "אין סומכין על הנס" הייתה בהדרכת ה' לשמואל מה יעשה לנוכח איומי שאול, בעת שציווהו למוטח את דוד למלך: "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֶּךְ וְשָׁמַע שְׁאוֹל וְהָרְגֵנִי. וַיֹּאמֶר ה' עֲגַלְתָּ בְּקֹר תִּקַּח בְּיַדְךָ וְאִמְרַת לְזַבַּח לֵה' בָּאתָ" (שמו"א טז:ב).

עם היות שכחכם ועוצם ידיכם עשה לכם החיל הזה – מי נתן לכם אותו כח ועוצם יד? ... לכן אין ספק שהש"י הוא שנתן לך כח לעשות חיל. **דוד המלך** – כשרדף אחריו שאול המלך, נשאר דוד בודד. אומנם מיכל אשתו מילטה אותו מביתו, אך חברו הטוב יהונתן לא הצליח להתמודד עם אביו המלך, החולה במחלת הרדיפה. בייאושו, ברח דוד אל האויב – אכיש מלך גת, ושם הבין שהפיל עצמו מהפח אל הפח. נוכח הסכנה הקיומית, הוא מצא פתרון 'מחוץ לקופסה': הוא התנהג כמשוגע, עד שאכיש מלך הפלשתיים גירש אותו, והוא נמלט אל מערת עדולם. לאורך סיפור זה (בש"מ"א כ"ט) איננו מוצאים שדוד התפלל לקב"ה, ביקש ממנו, התחנן לפניו או הסתמך עליו שיצילו. אנו קוראים על חשיבה יוצאת דופן של דוד למצוא פתרון אל מול הסכנה הקיומית. לאחר הצלתו מהסכנה, הוא כתב מזמור (תהלים ל"ד), ובו תיאר בדיעבד את המעשה שעשה. בפתחת המזמור הוא ציין במפורש שהוא זה שעשה את המעשה שגרם להצלתו: "לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך", אך הוסיף את הבנתו שהקב"ה עזר לו בכך (פסוקים ב-ח):

אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפני... דרשתי את ה' וענני ומפל מגורותי הצילני... זה עני קרא וה' שמע ומכל צרותיו הושיעו. חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם.

נחזור ליעקב אבינו: אנו למדים ממעשיו להינצל מהאיומים הקיומיים שהתרגשו עליו, יחד עם תגובותיו לדברי ה' והתערבויותיו, שיעקב המשיך ב"דרך אבות" של ה' הסתמך על נס. עם זאת, הוא חידש בדרכו, והיה הראשון שהתפלל להצלה, היה הראשון שהודה לה' על הצלתו מכל המקרים, וכל תלאתיו הקשורות ליציאתו מהארץ וחזרתו אליה היו מלוות בהתגלויות של ה' אליו ובהבטחות שיהיה עימו. על כן, הודאתו לאחר סיפור דינה בשכם היא ייחודית וראשונית: הודאה זו נאמרה בשפה רגשית על עצמו, על תלאתיו והיציאה מהם, וכמו כן היא נאמרה בפומבי לכל משפחתו ומחנהו מתוך מגמה חינוכית, ובשילוב הקמת המזבח⁵ (שהקורבן האמור לעלות עליו הוא כקורבן תודה):

ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו... ואעשה שם מזבח לא-ל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי (בר' לה:ב-ג).

ניתן, אם כן, לראות הודאה זו כהכוננת דרך לצאצאיו לדורותיהם; כיצד יש להודות לה?⁶

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

5 פרקי דרבי אליעזר ל"ה: "אם תשיבני למקום הזה בשלום אזבחה לפניך זבחי תודות ועולות שנאמר: 'זיידר יעקב נדר'".

6 א. "ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו" – בדיון על ברכת הגומל בבבלי ברכות נד ע"ב נכללת החובה לומר אותה בפומבי ובמניין.

ב. "ואעשה שם מזבח לא-ל" – הרא"ש והטור סבורים שברכת הגומל נתקנה במקום קורבן תודה.

ג. הזוהר על פסוק זה: "מפאן שצריך האדם לשבח את הקדוש ברוך הוא ולהודות לו על נסים ועל טובות שעשה עמו, זהו שכתוב: 'ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי'".

יעקב: "ויסעו" (שם:ה), **אחריה התערבות א-לוהית** (או תגובת פחד טבעית של אנשים בראותם כיצד חרבה שכם): "ויהי חתת א-להים על הערים ... ולא ידפו אחרי בני יעקב" (שם:ה).

מה השתנה אצל יעקב לעומת אברהם ויצחק, שהכתוב מציין אצלו הן את עזרת הקב"ה הן את הודאת יעקב על עזרה זו?

בשני אירועים אנו מוצאים ביטוי אמוני לביטחונם של אברהם ויצחק במעשי הקב"ה בעתיד. אצל אברהם: "והאמן בה' ויחשבה לו צדקה" (בר' טו:1), ואצל יצחק: "ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו" (בר' כה:כא). אך אצל שניהם אין הודאה לה' על הצלה³ לעומתם, כל ההתגלויות ליעקב מלווים בתפילות, בקשה, שבח והודאה. מיד לאחר ההתגלות הראשונה של הקב"ה אליו בחלום בבית-אל, שבו הבטיח לדאוג לו, הגיב יעקב במילים מפורשות, אף שלא הייתה שם נפש חיה להאזין לו:

ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ... ויאמר מה נורא המקום הזה ... ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ... וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה א-להים עמדי ... (שם:כח).

נראה שהדיבור, הביטוי המילולי של יעקב לתחושותיו כבר בפעם הראשונה שדיבר עימו הקב"ה, הוא שגרם להמשך מעורבות הקב"ה ולתגובות יעקב בשאר האירועים הדרמטיים שעברו עליו.

בעוד שברוב מקרי האיום על יעקב לא הייתה התערבות ניסית של הקב"ה, הרי שבאירוע אחד התערבותו של הקב"ה הייתה גלויה, והאיש המאיים על יעקב הודה ששינה את התנהגותו בעקבותיה. כאשר ברח יעקב מלבן, הוא התנהל באיטיות בגלל הנשים, הילדים והצאן, ולכן הצליח לבן להשיגו בהר הגלעד. הקב"ה התגלה ללבן לשם הצלת יעקב עוד לפני המפגש ביניהם, והתערבות זו ותוצאתה נודעו ליעקב לא מהקב"ה אלא מדברי לבן:

ויאמר לבן ליעקב ... יש לאל ידי לעשות עמכם רע וא-להי אביכם אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע (בר' לא:כו, כט).

למרות ההתערבות הניסית, הגלויה והברורה להצלתו, והידיעה שהאיום הקיומי עליו הוסר, לא שינה יעקב את דרכו גם בהמשך האירוע הזה; הוא לא הסתמך על התערבותו של הקב"ה, אלא הסכים להצעת לבן, הקים עימו את המצבה, ובסיום: "וישב יעקב בפרד אביו יצחק" (בר' לא:נג).

מעשיו של יעקב בכל המקרים, ובמיוחד לאחר נס גלוי זה, מורים על כך שהודאתו לכל בני ביתו אחרי האירוע בשכם: "לא-ל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי" (בר' לה:ג) הייתה, כאמור, פירוש אמוני להצלחת מעשיו בעזרת תמיכת הקב"ה. ייתכן כי דברי צאצאיו, שאף הם נתקלו בבעיות קיומיות – משה רבנו ודוד המלך, יסייעו בעדנו בהבנת פשר הודאתו של יעקב.

מש רבנו מדרין בדבריו את העם העומד להיכנס לארץ, כיצד להתנהג בעת שיצליחו במעשיהם:

השמר לך ... ורם לבבך ושכחת את ה' א-להיך... ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה' א-להיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך ביום הזה (דב' ח:יא-יח).

מספר מפרשים⁴ רואים את הכוונת השינוי החשיבתית, שדרש משה מהעם, לא בפסוק יח בלבד: "וזכרת...". אלא בפסוקים יז-יח יחדיו, כפרשנות הנכונה של המעשה; ה' גרם לך להצליח במעשיך. אברבנאל, למשל, כותב:

3 לפני "והאמן בה'" אצל אברהם ואף אחריו נשאלו שאלותיו: "ויאמר אברהם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי" ובהמשך: "ויאמר ... במה אדע כי אירשנה".

4 ראב"ע, רמב"ן, אברבנאל, אור החיים, פנים יפות, מלבי"ם, דרשות הרן ועוד.